

O'ZBEK ADABIYOTI NASRIDA PSIXOLOGIK HOLATLAR VA RUHIY KASALLIKLAR TALQINI

Tusmatov Shoxrux Rasuljon o'g'li

Tibbiyotda xorijiy til o'qituvchisi

CAMU, Markaziy Osiyo Tibbiyot Universiteti

shoxruxusmatov4@gmail.com

Annotatsiya: *Maqola o'zbek adabiyoti nasrida psixologik holatlar va ruhiy kasalliklarning badiiy talqinini tahlil qiladi. Tadqiqot XX asr boshidan (jadid davri) mustaqillik davrigacha bo'lgan nasriy asarlarda psixologizmning rivojlanish bosqichlarini, ruhiy iztiroblar, travma, depressiya va toksik ta'sirlar tasvirini ko'rib chiqadi. Abdulla Qodiriy, Cholpon, Abdulla Qahhor, Oybek, Shukur Xolmirzayev, Ulug'bek Hamdam, Nazar Eshonqul kabi yozuvchilar asarlarida ichki monolog, tabiat detallari, ramzlar va ijtimoiy kontekst orqali ruhiy kasalliklarning ifodalanish xususiyatlari tahlil etiladi. Maqola o'zbek nasrida psixologik talqinning milliy va jahoniy an'analar bilan uyg'unligini ko'rsatib, kelajak tadqiqotlar uchun asos yaratadi. Tadqiqot usullari: tarixiy-taqqosiy, psixologik va badiiy matn interpretatsiyasi.*

Kalit so'zlar: *o'zbek nasri, psixologizm, ruhiy holatlar, ruhiy kasalliklar, badiiy talqin, ichki monolog, travma, depressiya, Shukur Xolmirzayev, Ulug'bek Hamdam, Abdulla Qodiriy, Cholpon, psixologik roman, tabiat ramzlari, ijtimoiy kontekst.*

УЗБЕКСКАЯ ПРОЗА В ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ И ПСИХИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ

Тусматов Шохрух Расулжон угли

Учитель иностранного языка в медицине

CAMU, Центрально-Азиатский медицинский университет

shoxruxusmatov4@gmail.com

Аннотация: *Статья анализирует художественную интерпретацию психологических состояний и психических расстройств в прозе узбекской литературы. Исследование охватывает этапы развития психологизма в узбекской прозе от начала XX века (период джадидизма) до эпохи независимости, рассматривая изображения душевных страданий, травм, депрессии и токсических воздействий. В произведениях Абдуллы Кадыри, Чулпана, Абдуллы Каххара, Ойбека, Шукура Холмирзаева, Улугбека Хамдама, Назара Эшонкула и других авторов анализируются особенности выражения психических расстройств через внутренний монолог, детали природы, символы и социальный контекст. Статья демонстрирует гармоничное сочетание национальных и мировых традиций в психологической интерпретации узбекской прозы и закладывает основу для дальнейших исследований.*

Методы исследования: историко-сравнительный, психологический анализ и интерпретация художественного текста.

Ключевые слова: *узбекская проза, психологизм, психологические состояния, психические расстройства, художественная интерпретация, внутренний монолог, травма, депрессия, Шукур Холмирзаев, Улугбек Хамдам, Абдулла Кадыри, Чулпан, психологический роман, символы природы, социальный контекст.*

INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL STATES AND MENTAL DISORDERS IN UZBEK PROSE

Tusmatov Shokhrukh Rasuljon ugli

*Teacher of foreign language in medicine
CAMU, Central Asian Medical University
shoxruxtusmatov4@gmail.com*

Abstract: *The article analyzes the artistic interpretation of psychological states and mental disorders in Uzbek prose. The study covers the stages of development of psychologism from the beginning of the 20th century (the period of Jadidism) to the era of independence, examining depictions of mental suffering, trauma, depression, and toxic influences. In the works of Abdulla Qodiriy, Cholpon, Abdulla Qahhor, Oybek, Shukur Xolmirzayev, Ulug'bek Hamdam, Nazar Eshonqul, and other authors, the peculiarities of expressing mental disorders are analyzed through internal monologue, nature details, symbols, and social context. The article demonstrates the harmonious combination of national and global traditions in the psychological interpretation of Uzbek prose and lays the foundation for further research. Research methods: historical-comparative, psychological analysis, and interpretation of literary text.*

Keywords: *Uzbek prose, psychologism, psychological states, mental disorders, artistic interpretation, internal monologue, trauma, depression, Shukur Xolmirzayev, Ulug'bek Hamdam, Abdulla Qodiriy, Cholpon, psychological novel, nature symbols, social context.*

KIRISH

O'zbek adabiyoti nasri inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini ochib berishda boy an'analarga ega. Psixologik holatlar va ruhiy kasalliklar talqini mavzusi adabiyotshunoslikda muhim o'rin tutadi, chunki u qahramonlarning ichki dunyosini, his-tuyg'ular ziddiyatlarini va jamiyat ta'siridagi ruhiy iztiroblarni badiiy vositalar orqali yoritadi. Jahon adabiyotida F.M. Dostoevskiy, L.N. Tolstoy kabi yozuvchilar psixologizmni rivojlantirgan bo'lsa, o'zbek nasrida bu jarayon XX asr boshidan – jadidchilik davridan boshlanib, bugungi kunga qadar takomillashmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy jamiyatda stress, depressiya, travma va ruhiy kasalliklar ko'paygan bir paytda adabiyot bu muammolarni badiiy talqin qilish orqali o'quvchiga psixologik tarbiya beradi. O'zbek adabiyotshunosligida H. Umurovning "O'zbek romanida psixologizm prinsiplari" (2011), P. Kenjayeva dissertatsiyasi ("Hozirgi o'zbek hikoyalarida qahramon ruhiyatini tasvirlash tamoyillari", 2008), M. Boboxonovning "Hozirgi o'zbek qissachiligida badiiy psixologizm" (2023) kabi tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, ruhiy kasalliklar (zaharlanish, repressiya travmasi, yolg'izlik sindromi) talqini alohida o'rganilmagan.

Maqolaning maqsadi – o'zbek nasrida psixologik holatlar va ruhiy kasalliklarning badiiy talqinini tahlil qilishdir. Vazifalar: 1) psixologizmning shakllanish bosqichlarini ko'rib chiqish; 2) klassik va zamonaviy asarlarda ruhiy holatlar misollarini tahlil etish; 3) ruhiy kasalliklar tasvirining poetik vositalarini aniqlash. Tadqiqot usullari: tarixiy-taqqosiy, psixologik tahlil va badiiy matn interpretatsiyasi. Maqola kirish, asosiy qism va xulosadan iborat bo'lib, 5 bet hajmida yozilgan.

Asosiy qism

O'zbek nasrida psixologizm XX asrning 30-yillarida shakllangan. Abdulla Qodiriy "O'tgan kunlar" (1922) romanida Otabek va Kumushning ichki monologlari orqali sevgi, hasad va ijtimoiy ziddiyatlarning ruhiy iztiroblarini chuqur ochadi. Qahramonning "qalb dialektikasi" – fikrlar oqimi, xotira chaqnashlari – psixologik tahlilning klassik namunasi hisoblanadi. Cholponning "Kecha va kunduz" (1930-yillar) romani esa ijtimoiy-psixologik roman sifatida tan olingan: qahramonlarning ichki monologi, dialogik zidlov va lirik chekinishlar orqali mustamlaka zulmi ostidagi ruhiy ezilish tasvirlanadi.

Abdulla Qahhorning "Sarob" (1934) asari o'zbek adabiyotida birinchi psixologik roman deb baholanadi. Unda salbiy qahramonning ichki monologi va muallif nutqi orqali ruhiy holatlar chuqur tahlil qilinadi. Oybekning romanlarida ("Navoiy", "Olovli yillar") ham psixologik tahlil kuchayib, qahramonning o'z-o'zini anglashi va jamiyat bilan to'qnashuvi ko'rsatiladi. Bu davrda psixologik holatlar asosan dinamik (xatti-harakatlar orqali) va analitik (ichki kechinmalar) prinsipda ifodalanadi.

Ruhiy kasalliklar tasviri o'zbek nasrida ko'pincha ramziy va ijtimoiy kontekstda beriladi. Shukur Xolmirzayevning "Xumor" (1987) hikoyasi bunda yorqin misol: qahramon paxta dalalariga sepiladigan butifos doridan zaharlanib, jismoniy va ruhiy kasallikka chalinadi (soch to'kilishi, tishlar tushishi, farzand ko'rolmaslik). Bu toksikomaniya va o'zini aldash holatini ifodalaydi. Qahramon "paxta davlatimizning tirgaklaridan" deb o'z ahvolini ijtimoiy asoslab, ruhiy iztirobni kuchaytiradi. Kuz manzarasi (tabiat detali) ruhiy fojeani ramziylashtiradi: "Kuz tushib qoldi-ya. Ah qanday yaxshi fasl!" – bu ibora qahramonning hayotining so'nggi bosqichini bildiradi.

Sovet davri nasrida (Pirimqul Qodirov, Odil Yoqubov) repressiya va urush travmasi ruhiy buzilishlarni keltirib chiqaradi: ichki monologlarda yolg'izlik, qo'rquv va "aqldan ozish" holatlari tasvirlanadi. Zamonaviy nasrda bu motif kuchaygan. Masalan, Ulug'bek Hamdamning "Isyon va itoat" romanida qahramonning ichki ziddiyatlari (depressiya, muvozanat izlashi) falsafiy-psixologik darajada ochiladi.

Nazar Eshonqul qissalarida metaforizatsiyalashgan psixologik tasvir (polifonik ovozlar) orqali ruhiy kasalliklarning ijtimoiy sabablari ko'rsatiladi.

Umumiy jihatdan, ruhiy kasalliklar tasvirida tabiat detallari (kuz, paxta hidi), ichki monolog va ramzlar asosiy vosita bo'lib, ular qahramon ruhiyatini konkretlashtiradi va o'quvchida empatiya uyg'otadi.

Mustaqillik davri (1991-yildan keyin) nasrida psixologizm yanada chuqurlashdi. Murod Muhammad Do'st, Erkin A'zam, Ahmad A'zam asarlarida difonik va polifonik tasvirlar ustunlik qiladi. Khurshid Dustmuhammad nasrida qahramon ruhiyati zamonaviy muammolar (globalizatsiya, yolg'izlik) bilan bog'lanib, ruhiy kasalliklar metaforik tarzda ochiladi.

Shukur Xolmirzayevdan keyin zamonaviy yozuvchilar (Nazar Eshonqul, Isajon Sulton) ruhiy holatlarni tabiat va kundalik detallar orqali ifodalaydi. Masalan, ayol qahramonlar ruhiyati (Yu. Eshmatova tadqiqotlariga ko'ra) ijtimoiy bosim ostidagi iztiroblar bilan bog'liq. Bu davrda psixologik roman janri (Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat", "Sabo va Samandar") rivojlanib, ruhiy kasalliklar (travma, depressiya) falsafiy va ilohiy tushunchalar bilan uyg'unlashadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek nasrida psixologik holatlar talqini rus va g'arb adabiyoti ta'sirida (ichki monolog, oqim) shakllangan bo'lsa-da, milliy elementlar (tabiat ramzlari, ijtimoiy kontekst) bilan boyitilgan.

Xulosa

O'zbek adabiyoti nasrida psixologik holatlar va ruhiy kasalliklar talqini adabiy jarayonning muhim qismi bo'lib, qahramon ichki dunyosini ochish orqali jamiyat muammolarini yoritadi. Abdulla Qodiriy, Cholpon, Qahhor, Oybekdan boshlab Shukur Xolmirzayev, Ulug'bek Hamdam va Nazar Eshonqulgacha bo'lgan rivoj psixologizmning boy imkoniyatlarini namoyon etadi. Ruhiy kasalliklar (zaharlanish, travma, yolg'izlik) ramziy va psixologik tahlil vositalari orqali tasvirlanib, o'quvchiga ma'naviy tarbiya beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kelajakda bu mavzu raqamli adabiyot va psixoanaliz bilan bog'lanib, yanada chuqurlashishi mumkin. O'zbek nasri psixologik talqin orqali inson ruhiyatining sirlari kalitini topishda davom etadi. Bu mavzu adabiyotshunoslik va psixologiya fanlari uchun yangi tadqiqotlar uchun asos bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Umurov H. O'zbek romanida psixologizm prinsiplari. – Toshkent, 2011.
2. Sultonqulova F.B. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida ruhiy-psixologik holat ifodasida detalning o'rni // CyberLeninka, 2020.
3. Qahhor A. Sarob. – Toshkent, 1934.
4. Xolmirzayev Sh. Xumor. – Toshkent, 1987.
5. Boboxonov M. Hozirgi o'zbek qissachiligida badiiy psixologizm. Dissertatsiya, 2023.